

Wnętrze po konserwacji,
widok w stronę prezbiterium

Konserwacja 100-letnich polichromii KEIM w kościele w Wielu na Kaszubach



Keim
Farby Mineralne Sp. z o.o.
ul. Fabryczna 20C
53-609 Wrocław
tel.: 71 750 00 51
www.keim.pl

Polichromie w kościele pw. św. Mikołaja w Wielu to przykład realizacji malarstwa monumentalnego w obiektach sakralnych, które zostały wykonane farbami mineralnymi KEIM na początku XX w. Jest to kolejna wielka realizacja wykonana w tej technice, tuż po dekoracji katedry pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Płocku. Przeprowadzona w latach 2020–22 konserwacja wielewskiej polichromii przywróciła dawny blask wnętrzu tej przepięknej świątyni.

Parafia wielewska liczy już blisko 700 lat. Udokumentowany w źródłach pisanych początek dziejów Wielu sięga roku 1352. Jest to wieś kaszubska położona nieopodal Chojnic nad Jeziorem Wielewskim, licząca obecnie ponad 1000 mieszkańców. Wieś słynie z Kalwarii (Sanktuarium Męki Pańskiej) zbudowane według projektu Teodora Mayra z Monachium), która została zbudowana w latach 1915–1925 i jest jedną z najpiękniejszych w Polsce. Wieś to miejscowość letniskowo-wypoczynkowa i rolnicza. Odbývają się tu Turnieje Gawędziarzy Ludowych Kaszub i Kociewia oraz Międzynarodowy Festiwal Folkloru. Mieści się tutaj również siedziba Muzeum Ziemi Zaborskiej, z największą w kraju kolekcją haftów jednego autora – Leonarda Brzezińskiego, twórcy szkoły haftu wielewskiego.

Obecny kościół parafialny zbudowano w latach 1904–06 według projektu Rogera Sławskiego z Poznania. Świątynia powstała z inicjatywy ks. Jana Fethke na miejscu drewnianego kościoła z 1728 roku. Po śmierci ks. Fethke budowę kościoła dokończył ks. Józef Szydzik. Świątynię konsekrował 7 lipca 1912 roku ks. biskup pomocniczy pelpliński

Jakub Klunder. Budynek został wpisany do rejestru zabytków w 1998 roku.

Jest to świątynia orientowana, trójnawowa, na rzucie krzyża łacińskiego. Kościół jest murowany z cegły i otynkowany, a wewnątrz utrzymano w stylu neobarokowym. We wnętrzu zachowano późnobarokowe wyposażenie, częściowo przeniesione z poprzedniego drewnianego kościoła. W kościele znajduje się 8 ołtarzy, ambona i prospekt organowy.

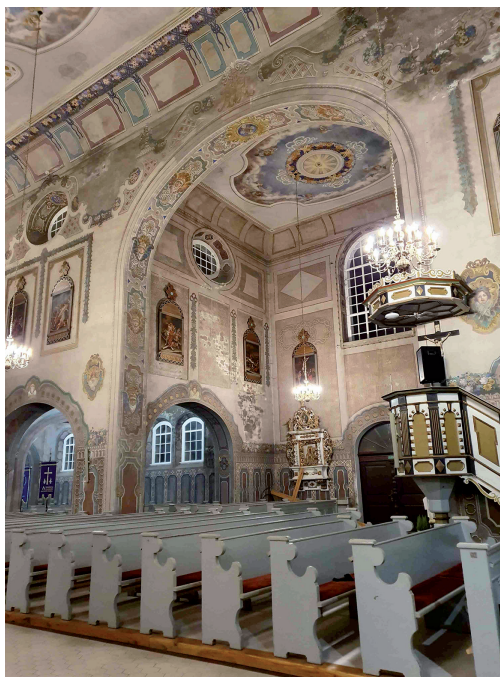
Wnętrze ozdobione jest polichromią wykonaną z inicjatywy ks. proboszcza Józefa Szydzika przez malarzy: Władysława i Leona Drapiewskich oraz Nicolasa Brüchera. Artyści uznawani są za jednych z najbardziej znanych twórców ściennego malarstwa sakralnego 1. poł. XX wieku. Zasłynęli m.in. stworzeniem dekoracji malarskiej wnętrza Bazyliki Katedralnej Wniebowstąpienia Najświętszej Maryi Panny w Płocku. Polichromię w Wielu wykonano w latach 1911–13, na nowych tynkach wapienno-piaskowych, w technice farb mineralnych KEIM. Dekoracja została zrealizowana w stylistyce neorenesansowej i neobarokowej z nawiązaniem do secesji.

W programie polichromii na wszystkich ścianach wnętrza oraz podniebiach sklepień

i sufitach wykorzystano motywy architektoniczne w postaci: dekoracyjnie opracowanej lamperii z marmoryzacją, opasek okiennych i drzwiowych oraz wokół arkadowych przejść pomiędzy nawami, imitacji okładzin ściennych, kasetonów malowanych w podłęczach sklepień, obramień plafonów zdobiących sklepienia naw i kaplic, kamiennych waz. Dekoracje architektoniczne dopełnia ornamentyka prezentująca motywy roślinne i kwiatowe, ponadto wykorzystano ornament okuciowy, kratkę regencyjną, groteskę zdobioną maskami, ornamenty ciągłe, takie jak perełkowania, wole oczy, ornament palmetowy, ornamenty w formie girland, festonów i zwisów, a także kartusze i emblematów wypełnionych symbolami religii chrześcijańskiej. Polichromie przedstawiają ponadto bogatą tematykę figuralną reprezentowaną przez malowane główki anielskie ze skrzydłami, wplecione w ornamentykę oraz częściowo w przedstawienia. Warto zwrócić uwagę na obraz *Ostatnia Wieczerza* namalowany na wschodniej ścianie północnego ramienia transeptu, który jest wzorowany na fresku Leonarda da Vinci (refektarz) Santa Maria delle Grazie w Mediolanie oraz malowidło ukazujące Chrystusa błogosławiącego dzieci na tle pejzażu z wielewskim kościołem, znajdujący się na wschodniej ścianie południowego ramienia transeptu (sygnatura mal. Leon Drapiewski, 1913). Kolejnymi wartymi uwagi przedstawieniami są wizerunek Anioła trzymającego tablicę z inskrypcją PAX VOBIS umieszczony na podniebiu sklepienia kaplicy Ukrzyżowania oraz obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem umieszczony na podniebiu sklepienia kaplicy NMP. Ponadto podniebia sklepień nawy głównej oraz dwóch ramion transeptu dekorowane są plafonami wypełnionymi przedstawieniami figuralnymi. W nawie głównej plafony namalowane są wokół trzech okulusów. Na sklepieniu północnego ramienia transeptu plafon wypełniony jest symbolem *Oka Opatrzności*, natomiast sklepienie południowego ramienia transeptu dekoruje plafon z namalowanym obrazem *Świętego Oblicza* (chusta św. Weroniki).

Głównym autorem polichromii w Wielu jest Władysław Drapiewski, który urodził się 12 listopada 1876 roku w Gackach, a zmarł 30 grudnia 1961 roku w Pelplinie. Wykształcił on rozpoznawalny powszechnie styl estetyzmu historycznego – malarstwa neorenesansowego, opartego o wzorce włoskiego quattrocenta, w szczególności florenckich mistrzów Masaccia i Sandro Botticellego. Pozostawał pod wpływem XIX-wiecznej twórczości Bractwa św. Łukasza i Grupy Nazareńczyków, a także Bractwa Prerafaelitów. W wielkoformatowych scenach figuralnych programu liturgicznego często portretował miejscowych obywateli, tak

było też i w Wielu. Jest autorem czterdziestu jeden polichromii, wykonanych pomiędzy 1890 a 1960 rokiem w kościołach, kaplicach, pałacach Pomorza, Kujaw, Mazur, Mazowsza, Polesia, Wołynia, m.in. w Czaplinku, Pelplinie, Słupsku, Swarzewie, Swornegaci, Elku, Andrzejewie, Ciechanowie, Goworowie, Kroczewie, Ligowie, Mławie, Czerwińsku, Nowym Duninowie, Radzanowie, Soczewce, Sońsku, Tłuchowie, Brześciu Litewskim, Łucku, a także co najmniej stu dwudziestu projektów polichromii realizowanych m.in. przez braci Leona i Kazimierza Drapiewskich w kościołach od Szczecina, Słupska, Jastarni i Olsztyna poprzez Bydgoszcz,



Wnętrze przed przystąpieniem do prac



Ciemne plamy i wysolenia po zalaniu krużganków naw bocznych



Odspojenia sztukaterii

Faseta z nawy głównej
w trakcie podklejania
(fot. po lewej)



Faseta z nawy głównej
w trakcie kitowania



Inowrocław, Łódź aż po Katowice i Jedlicze. W dużej mierze Władysław Drapiewski wykonywał prace malarskie wraz ze swoim przyjacielem Nikolausem Brücherem, a także braćmi Leonem i Kazimierzem Drapiewskimi.

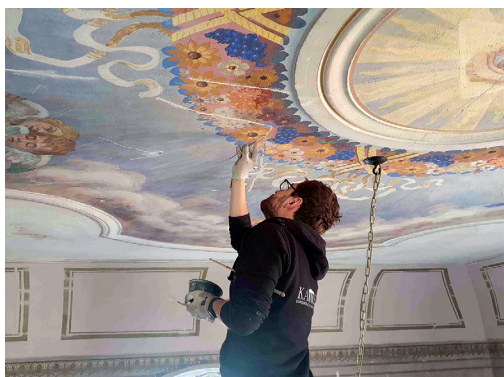
Kolejny autor wielowskiej polichromii – Leon Drapewski urodził się 1 sierpnia 1885 roku, zmarł 6 lipca 1970 roku w Poznaniu, był bratem Władysława. W swoim życiu artystycznym pomagał głównie swojemu bratu w realizacji jego prac. W kościele w Wielu sygnował malowidło ukazujące Chrystusa błogosławiącego dzieci na tle pejzażu z wielowskim kościołem. Natomiast Nicolas (lub Nikolaus) Brücher, który również jest autorem

polichromii w Wielu, urodził się 29 lipca 1874 w Elvange, zmarł 2 lipca 1957 roku. Pochodził z Luksemburga. W kościele w Wielu sygnował malowidło ściany tarczowej łuku tęczowego: *Pinx. N. Brücher 1912*.

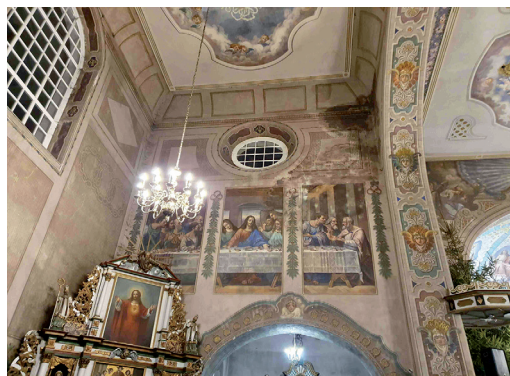
Niespotykana dotąd na ziemiach polskich wyrazista i trwała kolorystyka wielowskich polichromii uzyskana została dzięki pionierskiemu zastosowaniu przez Władysława Drapiewskiego farb najnowocześniejszej wówczas na świecie techniki silikatowej, zawierających płynny krzemian potasowy, wyselekcjonowane wypełniacze mineralne pochodzące z naturalnych złóż oraz wyłącznie nieorganiczne pigmenty. Używane przez Władysława Drapiewskiego farby mineralne, według patentu Adolfa Keima z 1878 roku, trwale wniknęły w zaprawę i łącząc się z jej składnikami, skamieniały w procesie sylikfikacji w mikrokryształiczne struktury, przy tym w pełni zachowując dyfuzyjność podłoża. W efekcie artysta uzyskiwał niezwykle stabilną kolorystycznie strukturę o szerokiej gamie odcieni historycznych, a równocześnie o szlachetnej matowej fakturze. Polichromie te cechują się wysoką odpornością na działanie wody, promieniowania ultrafioletowego, wahania temperatur, biodegradację, a także zanieczyszczenia przemysłowe. Są odporne na rozpuszczalniki, gazy przemysłowe i spaliny. Nie stanowią pożywyki dla mikroorganizmów. Farby krzemianowe wykazują fizyczne i chemiczne pokrewieństwo z mineralnymi materiałami budowlanymi. Niewątpliwą zaletą jest też fakt, że nie odbarwiają się przy nanoszeniu jaśniejszego koloru na ciemniejszy.

Przystępując do konserwacji polichromii w Wielu, przeprowadzono badania nad techniką i technologią wykonania oryginału poprzez dokładną analizę wizualną oraz stratyografię warstw. Wyszczególniono podłoże, które stanowi tynk wapienno-piaskowy nałożony na mur ceglany podczas budowy kościoła ok. 1907 roku, posiadający stosunkowo równą warstwę ze śladami zacierania. Fasety i sklepienia zbudowano na podstawie drewnianej konstrukcji pokrytej trzciną, na którą narzucono obrzutkę zaprawą. Oryginalna warstwa malarska została wykonana w technice farb

Uzupełnianie ubytków
zapraw na sklepieniu
ramienia transeptu

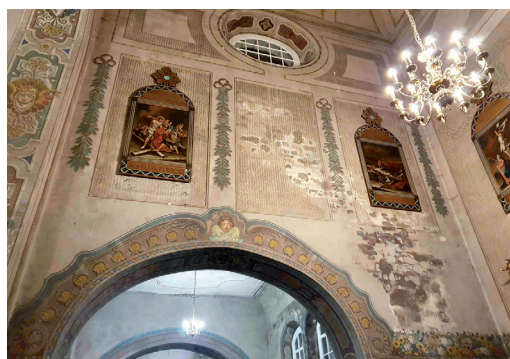


Punktowanie ubytków
na ścianie nawy głównej



krzemianowych KEIM. Poszczególne barwy były nakładane, począwszy od szarego tła, kolejno, prawdopodobnie na zasadzie przenoszenia kompozycji z projektów. Nie korzystano z wcześniej przygotowanych szablonów i metodą przepróchy nie odbijano ich w wyznaczone miejsca ścian czy sklepień (podczas przeprowadzonych prac nie było widać śladu tych metod), rysowano bezpośrednio z projektów, korzystając jedynie z wyznaczonej siatki pomocniczej. Po wykonaniu wstępnego szkicu nakładano grube warstwy gęstej farby, o czym świadczą zachowane ślady w postaci duków prowadzenia pędzla, wykorzystywano barwy mocno kontrastowe, co jest cechą charakterystyczną dla malarstwa ściennego. Odnalezione zidentyfikowane pigmenty: ultramaryna sztuczna, zieleń szmaragdowa, czerwień żelazowa, biel cynkowa, węglan wapnia, ugiel, umbra, czerń węglowa. Ostatnim etapem tworzenia kompozycji malarskich było wykonanie złocen w właściwych, wyznaczonych miejscach złotem płatkowym w technice na mikstion.

W trakcie analizy zidentyfikowano wtórne warstwy malarskie, takie jak częściowe przemalowania poszczególnych kompozycji, zwłaszcza tła, wzmocnienia konturów i rysunków. Przemalowania znajdowały się w dolnej części malowideł, sklepienia pozostały nieknięte. Ponadto stwierdzono, iż pierwotne złocenia w dolnej partii pokryto szlagmetalem na mikstion. Na ścianach występują również wtórne kity cementowe, które stanowią uzupełnienia ubytków pierwotnych zapraw, ubytki występowały po wymianie instalacji elektrycznej.



Obraz *Ostatnia wieczerza* z ramienia transeptu przed i po pracach konserwatorskich

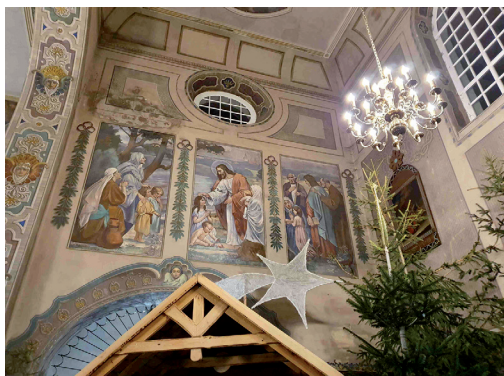
Należy zaznaczyć, iż wnętrze kościoła przed przystąpieniem do prac konserwatorskich polichromii utrzymywało stałe warunki temperaturowe (zakres od 10°C zimą do 20°C latem) i wilgotnościowe (RH 50–60%), a to za sprawą wcześniejszego kompleksowego remontu, który przeprowadzono w latach 2012–14. Wymieniono wtedy dach wraz z więźbą dachową, przeprowadzono konserwację i restaurację elewacji, wymieniono rynny i okna, a w 2019 założono ogrzewanie podławkowe. Dzięki temu ściany w kościele mogły spokojnie wyschnąć.

Na pierwszy rzut oka stan zachowania polichromii nie był najlepszy. Ściany były mocno zabrudzone, występowały ogromne połacie zaplamień i odspojen tynków, zwłaszcza na fasetach. Cały obiekt był poszarzały i brudny. Zaprawy o spoiwie mineralnym, stanowiące bezpośredni narzut na mur ceglany, były stosunkowo spoiste i nośne. Miejscowo występowały jej odspojenia i ubytki, szczególnie w dolnych partiach ścian, gdzie zauważalne



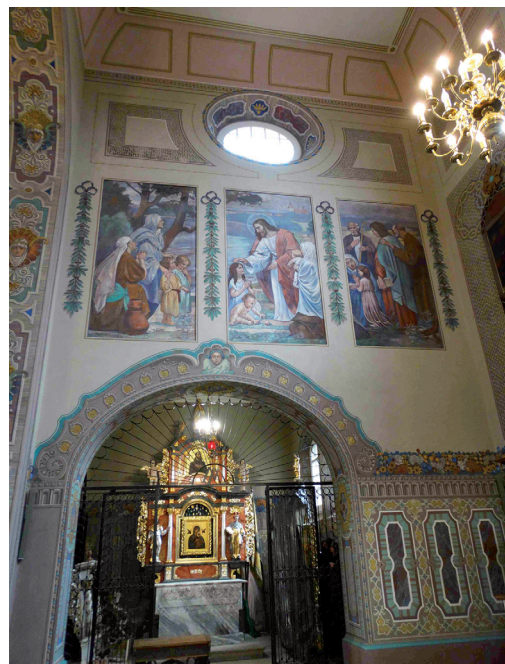
Polichromie z wysoleniami na ścianie transeptu przed i po pracach konserwatorskich

Obraz *Chrystus błogosławiący dzieci* z ramienia transeptu przed i po pracach konserwatorskich

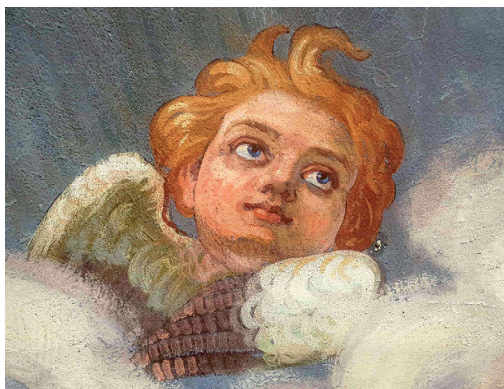


było kapilarne podciąganie wody, na krawędziach gzymsów, wtórnych uzupełnieniach wcześniejszych ubytków czy też w miejscach przeprowadzenia instalacji elektrycznej. Ślady działalności wody w postaci ciekłej zauważono szczególnie w narożnikach ścian, przy fasadach oraz przy samych sklepieniach we wszystkich częściach obiektu, w postaci ciemnych plam, spękań oraz odspojień aż do drewnianej konstrukcji kolebki. W nawie głównej zacieki w dość szerokim stopniu zatarły warstwę malarską w górnych partiach ścian. Na wszystkich powierzchniach widoczne były liczne spękania tynku, które wymagały pilnego podklejenia. Ponadto w północnym ramieniu transeptu sam mur miał pęknięcia wymagające pilnej interwencji. Na powierzchniach występowały także wysolenia oraz miejscowe ślady uszkodzeń mikrobiologicznych. Oryginalna warstwa malarska zachowała się przede wszystkim w wyższych partiach ścian i sklepieniach. Zniszczenia w dolnych częściach pokrywały się z ubytkami tynków spowodowanych migracją wody. W dolnych partiach występowały również przetarcia malatury do warstw zaprawy. Ponadto na wszystkich powierzchniach w niższych partiach ścian wykonane zostały liczne wtórne przemalowania, w dużym stopniu niszczące bezpowrotnie warstwy oryginalne.

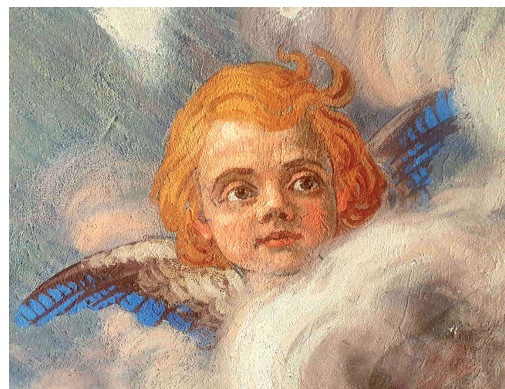
Prace rozpoczęto od dokładnej wizji lokalnej powierzchni ścian i sklepień wnętrza świątyni oraz wykonania dokładnej dokumentacji fotograficznej. Kompleksowe prace konserwatorsko-restauratorskie w polichromii wieloletniego kościoła podzielono na kilka etapów. Każdy z etapów kończono powołaniem



komisji konserwatorskiej zgodnie z zalecaniami Wojewódzkiego Pomorskiego Konserwatora Zabytków, która oceniała przeprowadzone przy zabytku działania. Wszystkie prace rozpoczynano od przygotowania rusztowań oraz wykonania badań powierzchni polichromii w celu ustalenia stanu malatury i zasięgu warstw wtórnych. Następnie całe powierzchnie ścian i sklepień oczyszczano poprzez odkurzenie z pajęczyn i zalegającego kurzu. Dolne partie oczyszczano za pomocą parownicy i suchej pary. Na wysolenia zakładano miejscowo kompresy z ligniny i wody destylowanej. Oczyszczano też miejsca wielobarwne (np. sklepienia i sceny oraz kwiaty) gumkami oraz roztworem Contrad 2000 1:1 z wodą. Powierzchnie malowideł odgrzybiono opryskami z preparatu biobójczego zawierającego substancje aktywne. W zależności od stanu zachowania tynków wykonano ich wzmacnianie preparatem na bazie estrów kwasu krzemowego. We wszystkich wymagających tego miejscach, czyli niemal na całej powierzchni faset i sufitów wykonano ich podklejanie. Zabieg ten przeprowadzono poprzez zwilżanie otworów i odspojień alkoholem oraz wykonanie iniekcji specjalnym syntetycznym wapnem



Putta ze sklepienia



hydraulicznym, przeznaczonym do zastrzyków. Do podklejenia sklepienia nawy głównej użyto 45 kg suchego środka. Uzupełnienia ubytków tynków wykonano tynkiem nawierzchniowym z trasem z dodatkiem piasku kwarcowego; dla uzyskania odpowiedniej struktury drobniejsze ubytki wypełniano zaprawą z ciasta wapiennego i piasku. W nawie północnej prace wymagały wymiany desek pod tynkiem sklepienia, ze względu na silną destrukcję. Podczas prac wykonano również pełną obróbkę wszystkich otworów okiennych.

Działania przy samej malaturze polichromii dotyczyły przede wszystkim miejscowego wzmacniania ubytków warstwy malarskiej czystą żywicą akrylową w dyspersji wodnej oraz zagruntowania warstw za pomocą oprysków silikatowych specjalnym środkiem gruntującym do wnętrza KEIM Soliprim. Jest to środek na bazie kombinacji spoiw hydrozolu i zolu krzemionkowego. Służy do wyrównywania chłonności, wzmacniania i utrwalaenia podłoża. Następnie wszystkie powierzchnie malowideł poddano punktacji lub, w zależności od stopnia destrukcji i zatarcia rysunku, malowaniu scalającemu. W niższych partiach ścian wykonano częściową rekonstrukcję warstw malarskich ze względu na bardzo zły stan zachowania oryginału. Podczas prac konserwatorskich polichromii zdecydowano się używać produktów firmy KEIM ze względu na ich historyczne zastosowanie w obiekcie oraz znakomite właściwości paroprzepuszczalne. Do wymienionych działań wykorzystano farby żolowo-krzemianowe do wnętrza KEIM Optil oraz KEIM Innostar. Miejscowo wykorzystano również produkt KEIM Fixativ oraz KEIM Dekorfarben. Przy elementach złoconych wykorzystano Bronze Schmincke oraz złoto mineralne.

Polichromie w kościele pw. św. Mikołaja w Wielu są przykładem bardzo dobrego malarstwa monumentalnego w Polsce i świadectwem trwałości farb firmy KEIM. O trwałości świadczą bardzo dobrze zachowane polichromie na sklepieniu oraz w innych wielobarwnych miejscach, które po oczyszczeniu znów stały się bardzo intensywne. Technika farb KEIM nie ma sobie równych pod względem trwałości i odporności na światło. Oryginalne malowidła z początku wieku istnieją do dziś. Będąc na Kaszubach, warto odwiedzić ten kościół, by wkroczyć w świat putt, kwiatków i wstążek malowanych farbami mineralnymi KEIM.

Klaudia Kannenberg

Fot. Autorka

PS: Konserwację 100-letnich polichromii w kościele w Wielu przeprowadziła firma KANNENBERG Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki. Realizacja

ta zdobyła nagrodę „Za szczególne osiągnięcia w renowacji stref historycznych” na Europejskim Kongresie Informacji Renowacyjnej EKIR 2022, który odbył się w dniach 26–29 października w Krakowie.

Bibliografia

- Bracia Drapiewscy – artyści malarze*, „Informator Pelpliński” lipiec 1994, s. 11.
Ellwart J., *Powiat kościerski, mapa turystyczna*, Gdynia 2012.
Jezusek W., *Śp. prof. Władysław Stanisław Drapiewski artysta malarz*, „Miesięcznik Pasternski Płocki” 1963, nr 1–2, s. 30.
Kalwaria Wielewska. Stulecie trwania (1915–2015), red. B. Górczyńska-Przybyłowicz, M. Jania-Szczechowiak, F. Mudzo, Poznań 2018.
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Chojnice Czerskie i okolice, t. XI, z. 5, Warszawa 1979, s. 69 i nast.
Kowalski W., *Malarstwo Mikołaja Brüchera (1874–1957) z Luksemburga w Towarzystwie Naukowym Płockim*, „Notatki Płockie” 2002, nr 2 (191), s. 36–37.
Szopa R., *100 lat realizacji polichromii w technice farb mineralnych KEIM w Polsce*, „Renowacje i Zabytki” 2007, nr 3, s. 169–171.

Netografia

- Historia Parafii w Wielu*, <https://www.kalwariawielewska.pl> (dostęp: 5.11.2022).
Keim. Sztuka kolorów, <https://www.keim.pl/keim/technika-silikatowa> (dostęp: 5.11.2022).
<https://www.kalwariawielewska.pl/historia-parafii> (dostęp: 5.11.2022).
Parafia Świętego Mikołaja w Wielu, <https://diecezja-pelplin.pl/parafie/parafia-pw-swietego-mikolaja-we-wielu/> (dostęp: 5.11.2022).
Patron – Władysław Drapiewski (Gacki 1876 – Pelplin 1961), <https://plastyk-plock.pl/index.php/szkola/liceum-plastyczne/patron/> (dostęp: 5.11.2022).
Wiele, kościół św. Mikołaja, źródło: https://fotopolska.eu/Wiele/b60352,Kosciol_sw_Mikolaja.html (dostęp: 5.11.2022).

Wnętrze po konserwacji,
widok na chór

